

at den objektive forskel på ens muligheder som progressiv jurist er overvældende, hvadenten man er det ene eller det andet, det gælder allerhøjest nogle få undtagelser. – At den subjektive forskel så meget vel kan eksistere pga. temperament, interesser, arbejdsform mm. er en anden sag. – Ligesom man selvfølgelig må vurdere den konkrete situation, hvor mulighederne for øjeblikket kan være større som advokatfuldmægtig, i hvert fald sammenlignet med visse offentlige arbejdspladser – bureaukrati, berufsverbot og stramminger i den offentlige sektor taget i betragtning.

De krav, vi skal stille til vores løn- og arbejdsforhold som progressive fuldmægtige, føler vi os ikke i stand til at beskrive præcist her og nu. – Det kan ikke kun være krav om overenskomstmæssig løn og fast arbejdstid. Det må også være krav om en udbygning af den offentlige retshjælpsordning og adgangen til at få fri proces, så befolkningen kan få en reel mulighed for at få den juridiske bistand, der er behov for, og så de advokater og deres fuldmægtige, der er indstillet på at give dem bistand også har mulighed for at leve af den. – Ligesom det må være krav til den juridiske uddannelse og den specielle fuldmægtigefteruddannelse om at forsyne os med kvalifikationer og viden, der gør det muligt for os at give den bistand.

Det kan ikke være meningen, at progressive advokater og fuldmægtige skal acceptere, at de, fordi de er så få, der føler ansvar for at opfylde et kæmpemæssigt behov hos den økonomisk svageste stillede del af befolkningen – de fleste lønmodtagere uden fradragsmuligheder, eller muligheder for at få offentlig retshjælp – skal knokle så meget, at der ikke bliver tid og mulighed for at være mennesker og beskæftige sig med andet i den her verden end jura og arbejde.

Appel – en kritisk analyse

Peter Blume

Indledning

Processuelle regler er som udgangspunkt formale, d. v. s. at de i selve deres indhold oftest er politisk og systemmæssigt neutrale. Tager man f. eks. den danske retsplejelov (rpl.) vil denne taget på sin ordlyd, set i isolation fra retlig/politisk praksis, kunne accepteres af stort set alle politiske grupperinger, herunder også af marxister. En stor del af disse procesregler vil de fleste nok anse for nødvendige også i det socialistiske overgangssamfund. Der er en del bestemmelser i rpl., der har et materielt indhold, og som derfor umiddelbart lader sig undergive en politisk vurdering. Dette gælder f. eks. de meget diskuterede regler om varetægtsfængsling, herunder isolation. Derimod er der ikke til de egentlige processuelle regler angående domstolenes opbygning og sagernes førelse knyttet et sådant indhold. Som helhed fremtræder loven ikke som klassebestemt. De processuelle regler adskiller sig derved fundamentalt fra de materielretlige regler, hvis eget indhold ofte i sig selv udtrykker politiske og klassemæssige interesser. Forbindelsen mellem det økonomiske system og regelsystemet er på disse felter tættere, selvom der naturligvis indenfor den materielle ret er meget store forskelligheder. For en retsvidenskab, der er baseret på en marxistisk samfundsopfattelse, er det en grundantagelse (hypotese), at en sådan forbindelse også eksisterer ved processuelle regler. Det må antages, at der her primært er tale om en funktionel sammenhæng.

Beskæftigelsen med procesregler tvinger til en forening af teori og (iagttaget) praksis, fordi det kun er ved denne metode, at det er muligt at nå frem til en handlingsorienteret forståelse af disse regler. Netop fordi forbindelsen er funktionel kan de processuelle reglers karakter og betyd-

ning skifte uanset, at deres formelle udformning ikke ændres. For at forstå reglerne er det derfor nødvendigt i udstrakt grad at inddrage det politiske niveau i analysen. Det er de praktiske virkninger af procesreglerne, der er afgørende for deres status. Som tese kan det derfor antages, at den samme procesregel formelt kan være gældende i både et kapitalistisk og et socialistisk samfund, men alligevel opfylde kvalitativt forskellige funktioner i de to samfund. Det er på baggrund af disse generelle betragtninger, at det herefter eksemplarisk vil blive søgt vist, hvorledes man kritisk kan anskue grundlæggende processuelle institutter.

Appel. Formål og karakter

Med undtagelse af korte faser omkring revolutionære samfundsomvæltninger, hvor der ikke eksisterer normstabilitet, og bortset fra enkelte primitive retsordninger har så vidt vides alle retssystemer i deres procesordning haft et appellsystem. Det må sikkert betragtes som alment anerkendt, at en appelmulighed er et af kendetegnene for et processystem, hvor der eksisterer retssikkerhed for den enkelte samfundsborger. Også i dagens Danmark anser de fleste socialister nok appelmuligheden som en væsentlig retsgaranti, der må forsvares overfor indgreb. Det er jo eksempelvis en ofte hørt kritik af det arbejdsretlige system, at der ikke her eksisterer mulighed for appel. Det er således en meget fast og indgroet opfattelse, der møder den kritiske procesvidenskab på dette punkt. Opgaven er ved teoretisk og praktisk analyse at vurdere, hvorvidt opfattelsen er korrekt eller om der bør fremsættes råd med henblik på revision af den førte politik.

Vurderingen af appelordningen må ske ud fra to indfaldsvinkler. Det må dels analyseres hvilke årsager, der fører frem til eksistensen af et appellsystem, og dels må disse ideelle årsager sammenholdes med den måde, hvorpå appelordningen faktisk fungerer. Endelig må det søges inddraget på hvilken måde den politøkonomiske situation i samfundet influerer på appellsystemets indretning. På baggrund af disse analyser vil der være mulighed for at vurdere systemet og for at fremsætte rekommandationer til udformningen af en socialistisk retspolitik på dette område. Målet for analysen er således at nå frem til handlingsniveauet (praksis).

Et af formålene med et domstolssystem og de dertil knyttede processuelle regler er, at afgørelsen af konkrete (rets)konflikter skal være (system)rigtig og samtidig træffes på en måde, der sikrer, at samfundets borgere ikke benytter andre midler til at løse disse konflikter. I processen skal de abstrakte retsnormer transformeres til konkret ret. I hvilket omfang disse mål opnås afhænger på det individuelle niveau af de enkelte dommers personelle kvalifikationer, herunder i hvor vid udstrækning disse er tilpasset de dominerende normer. Denne uundgåelige afhængighed af de enkelte dommere indebærer et usikkerhedsmoment, som det

systemmæssigt er nødvendigt at minimere. Dette skyldes bl.a., at det (i hvert fald) i en kapitalistisk samfundsformation er grundlæggende, at de retlige normer, der typisk retter sig mod andre sfærer end produktionen, anvendes lige overfor alle borgere. I den nutidige kapitalisme findes et stadig stigende antal retsregler angående produktionen. Dette er udtryk for statens intervention med et langsigtet kapitalbevarende mål. Også disse regler tilsigter at blive anvendt ligeligt, således at der på dette punkt eksisterer lige produktionsbetingelser blandt de kapitaler, der statsligt er betragtet lige. En metode til formindskelse af dette usikkerhedsmoment er appellsystemet, der muliggør konflikternes forelæggelse for andre og typisk mere systeminternaliserede dommere. Der sker således en nøjere udvælgelse af dommere til overinstanserne.

En væsentlig grund til appellsystemets eksistens er derfor ønsket om kontrol. Ofte ses dette mål formuleret på den måde, at der via appellsystemet kan sikres retsenhed inden for et større geografisk område. Appellsystemet harmonerer følgelig med en centraliseret og hierarkisk opbygget magtstruktur. Historisk anskuet er der en tidsmæssig sammenhæng mellem appellsystemets opståen og samfundets samling under en stærk kongemagt. I Danmark er det således først ved reces 24.08.1537, at appellsystemet som en obligatorisk institution bliver realiseret. Denne del af processystemet er derfor et godt eksempel på, hvorledes retten kan afspejle de økonomiske og politiske forhold i samfundet. Det er i hvert fald en plausibel hypotese, at en appelordning ikke vil eksistere i en total decentral magtstruktur og at instanssystemets længde afhænger af samfundets hierarkiseringsgrad. I takt med nedbrydningen af den feudalt prægede lagdeling mindskes således instansrækkefølgen, hvilket kulminerer med overgangen til et fast 2-instanssystem ved rpl. 1919.

Appel tjener også andre formål end kontrol og sikring af retsenhed. Bedømt ud fra individniveau indebærer muligheden for appel den fordel, at der eksisterer større sikkerhed for formelt lige afgørelser. Risikoen for, at systemberettigede retskrav ikke kan gennemsættes er som udgangspunkt mindre, såfremt der eksisterer et udviklet appellsystem. Det er særlig dette positive aspekt, der vil blive analyseret nærmere nedenfor.

Faktiske virkninger af appel

Anvendelsen af appel har en række konsekvenser for sagsbehandlingen. Disse kan have betydning for i hvilket omfang sager overhovedet anlægges ved domstolene. Dette spørgsmål behandles først i relation til anke af domme i civilprocessen. Såfremt en dom ankes indenfor fuldbyrdelsesfristen på 14 dage, jfr. rpl. § 480, stk. 1, suspenderes dommens virkninger, hvorved sagens afgørelse trækkes i langdrag. I andre tilfælde indebærer anke, at den endelige afgørelse udskydes, således at det er usikkert om det evt. inddragne retskrav kan beholdes. I nutidens proces er anke en særde-

les forlængende faktor, da der er meget lange berømmelsestider både ved lands- og højesteret. Denne konsekvens medfører, at det kan være betænkeligt at indlede en proces. Selvom man er i besiddelse af et berettiget retskrav, kan der gå lang tid inden dette er realiseret. En trussel fra modparten om, at dommen i givet fald vil blive anket afholder utvivlsomt mange og nok især personer med ukendskab til den juridiske verden fra at søge berettigede krav gennemført ved en domstolsproces. De nyeste ændringer af rpl. ved lov nr. 260 af 08.06.1979 tager ikke i denne relation sigte på ankesager og vil endog sikkert medføre en forøgelse af disses antal.

Anke er ikke blot tidsforlængende, men er tillige omkostningskrævende. Et gammelt ord siger, at tid er penge, og dette er i hvert fald sandt for processens vedkommende. Anke medfører øgede omkostninger til advokatbistand m.v. Den person, der overvejer en proces, må yderligere tage i betragtning, at der er risiko for at få pålagt også modpartens omkostninger under ankesagen. Af disse omstændigheder er det nærliggende at slutte, at ankemuligheden stiller øgede krav til procesparternes økonomiske ressourcer.

Sammenfattende kan det lægges til grund, at selve ankemuligheden medfører, at en række sager overhovedet ikke anlægges og at systemberettigede krav dermed ikke gennemføres. I civilprocessen betyder disse virkninger yderligere, at de besiddendes positioner styrkes, da det er disse grupper, der er i stand til at benytte ankemuligheden. Samtidig betyder disse konsekvenser af anke sikkert også, at domstolenes fremmedgørende virkning overfor befolkningen øges. Dette er dog »kun« en indirekte virkning af ankeordningen, jfr. artiklens slutning. Alt i alt er det ikke på denne baggrund uden videre indlysende, at ankemuligheder skal betragtes som et gode i en større politisk sammenhæng.

Betragtes herefter behandlingen af straffesager er ankeordningens virkninger noget vanskeligere at vurdere. På den ene side har de tiltalte, som socialisters politiske og moralske sympati typisk vil være med, den fordel, at deres sag kan behandles i flere fora med dermed følgende større muligheder for at indfange offentlighedens interesse. Sagens tidsmæssige forlængelse er ikke her nødvendigvis et onde. Situationer, hvor underrettsdommere går for vidt i repression, kan blive »ordnet« ved anke. Anvendelsen af anke kan sikre, at den modsigelsesfuldhed, der er en del af retssystemet, i større grad kan udnyttes. På den anden side fungerer ankeordningen særlig i straffeprocessen som et disciplineringsinstrument, der skal muliggøre, at den gennemsnitlige repression fra statens side bliver realiseret. Yderligere kan den tid, hvor tiltalte er varetægtsfængslet, forlænges ved, at dommen ankes. Ankemuligheden kan ikke generelt siges at være et gode indenfor straffeprocessen, men må dog nok i hvert fald på et individuelt grundlag vurderes mere positivt end indenfor civilprocessen.

Uanset de anførte bemærkninger er det fortsat en grundantagelse, at

anke fører til større sikkerhed, da den enkelte retskonflikt bliver prøvet (mindst) 2 gange. Reelt er her dog ofte tale om en illusion. Både i straffesager og i civile sager kan konfliktens præsentation være helt anderledes i anken, da der relativt frit kan indføres nyt processtof. Ankebehandlingen er derfor i mange tilfælde reelt blot en fordobling af 1. instansbehandlingen. Det er i højere grad en gentagen behandling af sagen end en vurdering af afgørelsen, der finder sted under anke. Ankemuligheden som retsgaranti kan derfor bedst beskrives således, at den består i, at typisk nye beviser kan inddrages i bedømmelsen, men derimod i mindre grad af en garanti for at afgørelsen bliver (system)rigtig; der sker ikke nogen prøvelse. Disse forhold betyder, at den almindelig udbredte opfattelse af appellens karakter må revideres, selvom det straks må betones, at dette ikke nødvendigvis, i et politisk perspektiv, behøver at være en negativ revision. At der i mindre grad sker en prøvelse betyder f.eks., at kontrolmomentet er mindre virksomt. Den omstændighed, at der ofte indføres nye oplysninger i ankesager, medfører på den anden side, at sagerne oppustes, hvorved de ovenfor omtalte negative virkninger af appel forstærkes.

Procesøkonomiens betydning

Organisering af appelsystemet er på samme måde som ved mange andre processuelle institutter i vid udstrækning betinget af statsøkonomiske hensyn. Disse er igen betinget af, at udgifterne til domstolssystemet må anses for falske omkostninger (faux frais) for kapitalen. Denne sammenhæng ses ofte i den historiske udvikling af appelsystemet og det er især værd at fremhæve, at økonomiske kriser også viser sig – med et betydeligt efterslæb – i den processuelle regulering. Det er klart, at netop appelordningen er et af de mere omkostningskrævende elementer i processen, da det f.eks. betinger domstolenes strukturering i instanser. Højesteret er som bekendt en ren appellinstans og ligeledes er en betydelig del af landsretternes arbejdsområde appelsager.

I dette afsnit vil jeg særlig som eksempel beskæftige mig med behandlingen af de mindre straffesager, der betegnes politisager, og i henseende til domstolenes personelle sammensætning og ankemulighederne søge at illustrere procesøkonomiens betydning. Dette område er valgt, fordi det udover en vis eksemplarisk værdi har den fordel, at der aktuelt er politisk gære på dette felt.

Et vist mål af de ressourcer, der benyttes i domstolsprocessen, går til aflønning af dommere. I strafferetsplejen er udgangspunktet, at der både medvirker embeds- og lægdommere ved pådømmelsen, da dette antages at føre til de mest betryggende resultater. På dette punkt er der gjort en undtagelse for politisager, der i underretten behandles af 1 dommer og i anken af 3 dommere. Politisager er de eneste straffesager, der i anken behandles uden lægdommeres medvirken. Oprindeligt var begrundelsen

for denne særregulering, at politisager var bagatelsager, der kun burde ofres begrænsede ressourcer på. Selvom det for den enkelte borger ofte kan føles lige så hårdt at blive dømt i en politisag, som i en almindelig straffesag, var der dog en vis realitet i denne begrundelse. I dag er den ikke længere fuldt ud bæredygtig. Det er en generel tendens, at statsadvokatsager bliver gjort til politisager med det formål at begrænse ressourceanvendelsen. Dette betyder, at mange større straffesager i dag behandles som politisager. Dette gælder også en række sager af politisk interesse, f.eks. blokadesager. I den officøse retspolitik, der udformes i retsplejerådets regie, foreligger et forslag om, at der kun som hovedregel skal medvirke en dommer i landsretten (bet. 825/1977 p. 68-71). Dette vil yderligere svække retssikkerheden i politisager og er et tydeligt eksempel på den statslige økonomis betydning for den procesretlige regulering.

Ressourcebegrænsninger opnås mere effektivt ved at udelukke appelmuligheden. Denne metode er ikke i dag særlig benyttet, hvilket dels skyldes den betydning appelsystemet har, dels de ideologiske konsekvenser sådanne begrænsninger på kort sigt vil have. I politisager findes dog en sådan begrænsning, jfr. rpl. §962 stk. 2. Indskrænkningen er ikke total, idet anke kan ske i større sager og såfremt der opnås justitsministeriel tilladelse dertil. Ankebegrænsningen kan bl.a. føre til, at politisk vigtige sager ikke kan ankes, hvilket bl.a. sås i Godsbanegadesagen (U 1979, p. 439Ø), hvor særlig tilladelse var nødvendig. Den gældende begrænsning er ikke generelt særlig effektiv, da ankebegrænsningerne ikke er ændret siden 1922. Der flourerer dog indenfor den officøse retspolitik en række forslag, der tilsigter at gøre denne begrænsning effektiv. I et af disse forslag, der dog næppe for tiden har mulighed for politisk gennemførelse, er reglen endog udformet således, at det kun er tiltalte, der ikke skal have fri ankemulighed (bet. 825/1977 p. 95-98). En effektiv ankebegrænsning vil indebære, at i de sager, hvor typisk den almindelige del af befolkningen er impliceret, vil ankemulighederne være ringere end i andre sager. Storforbrydere og typisk rige forbrydere vil fortsat have gode ankemuligheder. Begrænsningen har dermed social slagside og vil i givet fald være en afspejling af samfundets klassedeling. Indenfor den del af den socialistiske retspolitik, der tager sigte på den kortsigtede situation, må disse tendenser derfor modarbejdes, jfr. dog nærmere nedenfor.

Retspolitisk konklusion

Konklusionen af disse overvejelser er, at appellmuligheden er et begrænset retsgode, når den bedømmes i den faktisk eksisterende samfundsmæssige kontekst. Der er til appel knyttet en række uheldige bivirkninger i henseende til især svagere gruppers muligheder for at gennemføre berettigede retskrav. Appel kan ganske vist i konkrete tilfælde sikre sådanne kravs gennemførelse, men indebærer ofte, at disse krav overhovedet ikke søges

realiseret. Samtidig er appels væsentligste funktion at øge muligheden for systemkonsistente enkeltafgørelser. Appelsystemet er centralt for domstolenes funktion som del af den statslige styring af samfundet.

Spørgsmålet er herefter om det på denne baggrund er fornuftigt at gå imod regler om appel. En sådan konklusion vil indebære en kovending for socialistisk politik på dette felt. Det er efter min mening centralt, at politiske standpunkter har basis, d.v.s. ikke er frit svævende i forhold til de befolkningsgrupper, hvis interesser søges varetaget. I det konkrete tilfælde må der derfor tages højde for den betydelige ideologiske prægnings-effekt, som appelsystemet har. Det er således i høj grad dette system, der giver domstolene deres image som organer, hvor der træffes retfærdige afgørelser. Denne opfattelse af domstolene er meget vidt udbredt. På denne baggrund vil det være et alt for voldsomt spring i øjeblikket pludselig at gå imod appel. Samtidig vil dette tillige være for firkantet, da der som også nævnt foran er positive virkninger af appel, som det er vigtigt at fastholde. Det er derfor påkrævet, at der udformes en socialistisk politik, der er nuanceret, og som kan kommunikeres som et skridt på vejen til en egentlig radikal forståelse af domstolsprocessen og de i denne eksisterende elementer.

En socialistisk retspolitik i henseende til appelsystemet må efter min opfattelse omfatte følgende punkter. Det er først og fremmest vigtigt at undgå, at der skabes illusioner om muligheden for retfærdighed. Sådanne illusioner er ofte forbundet med en positiv holdning til appel. Det er den slags synspunkter, der ligger bag kravet om, at arbejdsrettens domme skal kunne appelleres. Hvis dette krav skal bedømmes ud fra de resultater, der nås, er det min klare opfattelse, at en appellmulighed ikke vil føre til mere favorable afgørelser for arbejdersiden, måske endog det modsatte. Der kan være andre grunde (f.eks. tidsmæssig forlængelse af processen, større mulighed for kritisk offentlighed) til, at et appelsystem her vil være et fremskridt, men det må i hvert fald i argumentationen betones, at dette ikke vil have betydning for afgørelsernes indhold. Som nævnt vil det ikke i øjeblikket være hensigtsmæssigt at arbejde imod selve appelsystemet. Vægten må derfor lægges på at begrænse systemets uheldige virkninger. Dette kan ikke primært ske ved egentlige ændringer af appelsystemet. Derimod må kampen for en stærkere retshjælp og for bedre muligheder for fri proces også stå i centrum ved dette felt af processen. Negativt må der kæmpes for, at muligheden for appel ikke begrænses for sagskategorier, der er politisk vigtige. Netop i politiske sager kan appellmuligheden have betydelige fordele. For den retlige praksis gælder, at socialistiske jurister til stadighed må arbejde for at bevidstgøre om appellens funktioner. Særlig i den advokatoriske rådgivning er det vigtigt at afsløre appellens illusioner.